

KŘIBICE, ŠKŘÍPICE, IKŘICE

Po exotické kalebase v minulém měsíčníku Bio se vrátíme k našim starým dobrým plodinám, konkrétně ke křibici. Tento lidový název označuje žito, které se kdysi hojně pěstovalo a bylo ceněno pro svou nenáročnost, otužilost i různé způsoby užití.

Někdejší bohatství krajových odrůd

Žito seté (*Secale cereale*) patří k prastarým zemědělským druhům a zejména pro Slováky bylo typickou obilovinou. Dnes ho z pěstování vytlačila výnosnější pšenice, ale dříve se na našem území hojně pěstovalo v mnoha krajových odrůdách, typech a formách. Například na Humpolecku i jinde na Vysočině se selo tzv. „staročeské horské žito“. Bylo sice drobnozrnné, ale zároveň odolné proti mrazu, nikdy nevymrzalo, sněh je nevyležel a vydrželo zkrátka všechno. Také jeho sláma byla velmi pevná. Na Hané se zase pěstovala původní krajová odrůda „Hanácká prška“, velmi raná, s jemnou slámou i zrnem. Známa je odrůda „Krakonoš“, a krajové odrůdy posloužily jako základ mnoha šlechtěných moderních odrůd žita. Dnes je nepřeberné bohatství krajových odrůd prakticky ztraceno. Vytlačeny vyšlechtěnými, výnosnějšími intenzívnějšími odrůdami se přestaly pěstovat, a tím zmizely většinou nenápadně a navždy z povrchu zemského.

Vytrvalý kavkazský předek

Žito se botanicky a šlechtitelsky dělí do několik skupin. Původní formou je snad vytrvalé horské žito rostoucí dříve na Kavkaze (v Rusku se pěstovalo jako vytrvalé po 2-3 roky), dnešní šlechtěné odrůdy žita se pěstují především jako ozimy (mají vyšší výnos než jaře). Jařiny měly u nás své nezastupitelné místo zejména v drsných horských poměrech jako například na Šumavě nebo v Beskydech.

Rodina trsnatého žita

Velkou skupinu žit tvoří tzv. žita trsnatá neboli křibice (*Secale cereale* f. *multicaule*). Vyznačují se bohatým odnožováním, mohutným olistěním, delší vegetační dobou, dlouhou slámou a drobnějším zrnem. Z hlediska pěstitelského

jsou to žita velmi skromná, rostoucí i v drsných oblastech na chudých půdách, dokonce na lesních mýtinách, rubaniskách apod. Do skupiny křibic, neboli trsnatých žit, patří řada odrůd a krajových forem označovaných např. jako svatojánské žito, lesní žito, valašské žito, české horské žito, alpské žito, sněžné žito aj. Tyto názvy jsou označeními různých místních forem *Secale cereale* f. *multicaule*.

Rozséváč svatý Jan

Pojmenování svatojánské žito dobře vystihuje jeho charakteristickou vlastnost. Toto žito se totiž vysévalo již koncem června (sv. Jana je 24. června, významný a magický svátek), nebo počátkem července a do podzimu vytvořilo mnoho zelené hmoty, takže se dalo spásat dobyt看. V následujícím roce vyhnalo plodné klasy a žalo se jako jiné obilí na zrno.

Velmi pěkně popisuje proto F. Polívka ve své Názorné květeně země koruny české: "Žito svatojánské, pocházející z krajů pobaltských, hodí se zvláště ku pěstování na zelenou píci, poněvadž vytváří neobyčejně mnoho odnožů, seto jsouc v červenci dává do podzimu hojnost zelené píce a z jara vzrůstají odnože jeho v stébla, takže skýtá i dosti zrna." Stejně výstižné jsou však i jeho další synonyma - lesní žito jako na mýtinách seté, trsnaté pro své hojné odnožování, horské, protože se selo na horách apod.

Valašská křibice nebo křivica?

Tomuto žitu se v různých regionech říkalo v nářečích vždy poně-

čili o svatojánském žitu

Detail křibických klasů

kud jinak. Na Valašsku to byla křibice, která se sela do rubanisk po vykloučení lesa, kde by se jiná obilovina snad kromě ova neurodila. Zrno křibice se na Valašsku mlelo na ručních mlýncích a užívalo se ho k pečení chleba. Kromě označení křibice je však znám také valašský výraz „křivice“ či „křivica“, vycházející asi ze skutečnosti, že na jednotlivých stéblech byla kolénka, z nichž jednou rostla křivice na jednu stranu, na druhém kolénku zase na druhou stranu, tedy se vlastně křivila.

Na Slovácku zase dodnes žijí pamětníci, kteří udávají, že škřipice se tu prvním rokem spásala dobyt看,

druhým rokem žala a vařila se z ní kaše, jindy se mu říkalo také ikřica...

Člověk, zvíře a rostlina společně

Pozoruhodný způsob setí křibice uvádí Etymologický slovník jazyka českého(!). Křibice se rozhodila na pozemek, (louku) na místa, kde se předtím rozkopala hojná mraveniště. Na tuto plochu se pak na noc zahnal ovce a udělal se tu košár. Kopytka ovce zašlapala křibici do země a ovčí bobky zároveň chudou půdu pohnoujily. A pokud do podzimu příliš vyrostla a hrozilo nebezpečí, že vymrzne, pomohly opět ovce - bača je přihnál a ovce přerostlou křibici spásaly.

Opravdu geniální příklad tradičních zemědělských postupů našich předků, není-liž pravda? Jedná se o způsob kooperace člověka, zvířete a rostliny, kdy člověk záměrně využil své zvíře k tomu, aby spolupracovalo na zasetí plodiny. Tato rostlina pak mohla následně posloužit i jako krmivo zvířatům, tak jako potrava pro člověka. Z jižních krajů stojí zato připomenout kupříkladu výmlat obilí prováděný tak, že se dobytek přeháněl přes sklizené klasy a svými kopyty vymlacoval zrno. Nebo další příklad, zůstaneme-li u obilí a již technikou zprostředkovaného přenosu síly, využití domácích zvířat jako pohonu tzv. žentouru,

Porost křibice po vyjetí

KŘIBICE, ŠKŘÍPICE, IKŘICE čili...

 kdy žentour mohl uvádět do chodu opět třeba obilní mlátičku.

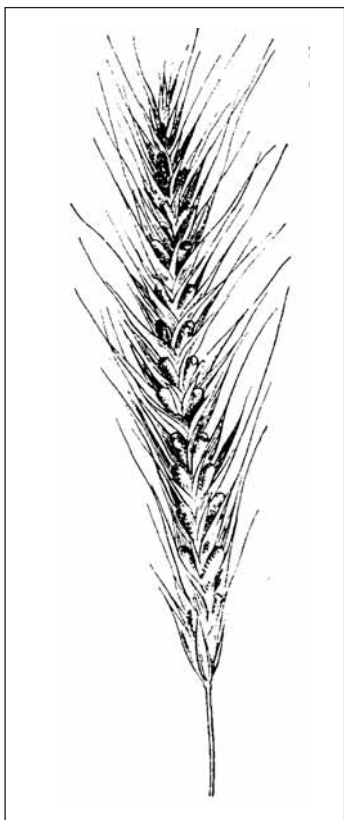
Koloběhy přírodně-kulturního obsahu jimiž je setí, obdělávání, sklizeň a využívání rostlin tu byly tak v minulosti organicky propojeny nejen s člověkem- hospodářem, ale i s jeho domácími zvířaty.

Multifunkční plodina

Modernější zemědělská literatura nepřikládá křibici již prakticky žádný význam, ve výnosu zrna je šlechtěnými odrůdami překonána. Těžko však budeme dnes hledat jinou plodinu, která by vlastně jako dvouletá sloužila prvním rokem za pastvu dobytka a druhým rokem dávala potravu člověku při mimořádné vlastní skromnosti a otužilosti. Navíc bylo možno dlouhou slámu použít třeba na výrobu doškových střeš.

Klasické dvoumetrové žito

Jako typickou starou plodinu křibici najdeme i v Seznamu starých plodin Gengel o.p.s. Při pěstování na zrna lze křibici vysévat jako klasický ozim, tedy v říjnovém termínu. Přijde tak sice o možnost jejího využití na zelenou píci, jako je tomu při "svatojánském setí", zrna však jde, jak dosvědčují praktické zkušenosti, takto dobře získat.

Perokresba žitného klasu ze staré literatury

Odnožovací schopnost tohoto žita je vynikající. V našich poměrech nebylo vzácností 20-30 klasů z jediného zrna, při řídkém setí. Úctyhodné je vzezení křibice - její porost dosahuje výšky kolem dvou metrů, takže převyšuje výšku dospělého člověka. Vzhledem k tomuto vzrůstu je možným rizikem polehnutí, kterému lze do značné míry předejít výběrem vhodného pozemku s chudší půdou a samozřejmě se vyhneme jakémukoliv hnojení. Protože křibice je jako žito cizosprašné, musíme dát pozor na možné křížení s jinými odrůdami.

Petr Dostálek

(Upraveno a doplněno podle knihy P. Dostálek a kolektiv: „Živé poklady minulosti“, vydalo PRO-BIO Svaz ekozemědělců Šumperk ve vydavatelsví vhpres Hradec Králové v roce 1997)

Snop svatojánského žita v porovnání s výškou lidské postavy

FOTO: P. Dostálek

ZNÁTE STARÉ PLODINY? aneb KVÍZ O CENY!

Pro čtenáře Bio jsme tentokrát pro osvěžení paměti i procvičení mozkových buněk připravili tento kvíz. Test je to poměrně obtížný, ba u některých otázek až velmi obtížný. Kdo však čte Bio pozorně a dlouhodobě, ten může zvládnout příslušné body bez velkých problémů. Výhodou je také dobrá znalost lidových písní, rčení a hádanek – tedy lidové kultury. Tudiž nemusíte být zrovna zemědělci či zahradníci, a přesto např. otázku číslo 3 úspěšně zodpovíte. Na vyplňování máte čas do konce měsíce října a protože jak, řečeno, je kvíz těžký lze samozřejmě použít literaturu, internet apod. Pište prosím čitelně, nejlépe hůlkovým písmem, nezapomeňte uvést svoji adresu ev. telefon. Pokud některou otázku nevíte, nevádí. Prostě ji vynechte nebo tipněte, při hodnocení budeme spíše mírní a shovívaví, takže se nebojte poslat i testy, které nebudou zcela stoprocentně vyplněny. Tedy s chutí do toho!

1. NAPIŠTE ODBORNÉ NÁZVY NÁSLEDUJÍCÍCH PLODIN (NAPŘ. KŘIBICE – ŽITO): KVAK

- cherchňa
- pecoky
- šparglovky.
- turkyň
- balšámka
- kobzole
- suržica
- vrapčinky
- boží dřívce
- gengel
- dumlík
- množilka
- kamenáč
- vopich
- ovčí hubičky.
- řehtáč
- burína
- ovesný kořen
- pečárka
- židovské brambory.
- škaredky
- štrůdláky
- okříž
- dřenka
- rosa

2. SPRÁVNOU ODPOVĚĎ ZAKROUŽKUJTE

I. Název jadernička vznikl

- a) podle abnormálně vyvinutého jádrince této odrůdy,
- b) vystihuje její jadrou, tedy výrazně aromatickou chuť,
- c) je to jablono vzniklá z jádra.

II. Všedobr je

- a) severomoravský nářeční výraz pro dobromysl,
- b) stará zelenina a léčivka příbuzná řepě,
- c) jednoletá pícnina podobná kolenci.

III. Tzv. kmínové žito bylo tak označováno

- a) podle velikosti svého zrna,
- b) dle pro žito nezvyklé hnědé barvy,
- c) poskytovalo chléb kořenitě vůně a do takového chleba se už kmín nemusel přidávat.

ZNÁTE STARÉ PLODINY? aneb KVÍZ O CENY!

IV. Boryt sloužil pro získávání barvy

- a) červené,
- b) žluté,
- c) modré.
- d) v závislosti na pH jichy oranžové nebo hnědé

3. Napište úryvky pěti známých lidových (zlidovělých) písní, v nichž se objevují kulturní rostliny (např. Sil jsem proso na souvratí...)

a)

b)

c)

d)

e)

4. Jaký význam mají následující lidová rčení, ve kterých se vyskytují pěstované rostliny (např. Bylo tam lidí jako máku = Bylo tam velké množství lidí)

a) Ze zelé sa uši hore drží

b) Rosypala sestře mak

c) Sedí tam jak kvak

d) Hraje mu v řiti oves

e) Už sem řa viděl jak v trnky rok

5. Rozluštěte následující lidové hádanky (např.: Matka v zemi odpočívá, tatík do nebe se dívá, syn po světě lidi bláznivá = chmel):

a) Zelená jsem, tráva nejsem; žlutá jsem, vosk nejsem; tvrdá jsem, kost nejsem; sladká jsem, med nejsem.

b) Plná škola dětí a nemají kudy ven.

c) Sedí panna na hrádkách o devíti kabátkách, přec jí jí zima.

Jméno a příjmení

Ulice č. p.

PSČ Město

telefon (mobil)

Vyplněný test vložte do obálky a zašlete nejpozději do středy 31. října 2007 na adresu Gengel o.p.s., Veselka 52, 374 01 p. Trhové Sviny. Obálku proším v rohu označte heslem "KVIZ". Vyluštění přineseme v prosincovém Bio.

PRO TŘI SPRÁVNÉ LUŠTITELE JSME PŘIPRAVILI TYTO STYLOVÉ CENY:

1. cena: **Staré dobré chutě** - dárkový balík s vybranými starými plodinami (např. dýně, mrkev, fazole...) na vaření do kuchyně - pro gurmány i pro obyčejné kuchařky.

2. cena: **Předplatné BIO** - celoroční předplatné Bioměsíčníku pro rok 2008 (možno i jako dárek)

3. cena: **Fazolový mix** - balíček se vzorky osiv vybraných osvědčených starých a krajových odrůd fazolí pro setí na biozahrádku v roce 2008 (tyčkové i keříčkové, pro potěchu oka i žaludku, na jídlo i na okrasu...)

EKOZPRÁVY

Hlasování v anketě Strom roku 2007 je v plném proudu

BRNO [Nadace Partnerství / Econnect] – Ještě měsíc bude probíhat hlasování v anketě Strom roku. O vítězi celostátní ankety Strom roku 2007, kterou pořádá Nadace Partnerství, rozhoduje veřejnost svým hlasováním. O postupu 12 finalistů ankety nyní rozhoduje veřejnost. **Hlasý mohou lidé zasílat až do 11. října, a to třemi způsoby:** zasláním dárkové SMS ve tvaru **DMS STROM1–12** na telefonní číslo 87 777, pomocí hromadných hlasovacích archů, které je možné objednat na internetových stránkách Nadace Partnerství (www.nadacepartnerstvi.cz/stromzivotu), nebo prostřednictvím hlasovacích kuponů vycházejících ve vybraných časopisech a novinách. Hlasování je zpoplatněné a výtěžek poputuje do veřejné sbírky na výsadbu stromů a péči o ně. V letošním ročníku ankety prozatím hlasovalo 4 204 lidí, kteří tak přispěli do sbírky Strom života 35 625 korunami.

Hlasujte pro 12 finalistů ankety Strom roku 2007:

- 1) Sokolské lípy na Spořilově - Praha - 32 hlasů - 10. místo (v 1. kole)
- 2) Lípa ve Staré Lysé - Středočeský kraj - 1191 hlasů - 2. místo
- 3) Švandova lípa - Jihočeský kraj - 9 hlasů - 12. místo
- 4) Hrušeň v Hrachovištích - Jihočeský kraj - 398 hlasů - 4. místo
- 5) Lípy ze Sedliště - Plzeňský kraj - 82 hlasů - 6. místo
- 6) Školní buk - Liberecký kraj - 158 hlasů - 11. místo
- 7) Stolanský javor - Pardubický kraj - 190 hlasů - 5. místo
- 8) Prosetínský dub - Vysočina - 440 hlasů - 3. místo
- 9) Platan na Kociánce - Jihomoravský kraj - 43 hlasů - 9. místo
- 10) Stojanova lípa - Olomoucký kraj - 1655 hlasů - 1. místo
- 11) Polomská lípa - Moravskoslezský kraj - 80 hlasů - 7. místo
- 12) Buk na Bařince - Zlínský kraj - 69 hlasů - 8. místo

SEMINÁŘE Mgr. KURKOVÉ

V ŘÍŠI VŮNÍ – AROMATERAPIE (základní seminář)

Získáte základní znalosti v oblasti aromaterapie, naučíte se používat rostlinné silice. 27. 10, 9.30–12.30, penzion Austria, Smilova 312, Pardubice (dále vždy stejné místo konání)

ROSTLINNÉ SILICE – POMOCNÍCI V BEŽNÉM ŽIVOTĚ (nadvstavový seminář) - 27. 10., 14.00–16.30, penzion Austria, Smilova 312, Pardubice "

PŘIROZENÝ POROD – Francouzský porodník Frederic Leboyer jako první obrátil svou pozornost k novým technikám vedení porodu a přišel se zcela jiným pohledem na potřeby právě narozeného dítěte. 3. 11., 9.30–12. 30, penzion Austria

BYLINKOVÉ TĚHOTENSTVÍ, POROD A ŠESTINEDELI – Bezpečné použití bylin a rostlinných silic v těhotenství disharmonie v těhotenství – bezpečné použití silic, masáže, péče o pokožku. Lektorka Iva Konvalinová, 3. 11., 14.00–17.00, penzion Austria

FYTOTERAPIE A AROMATERAPIE V PÉČI O DÍTĚ – Byliny v léčbě dětských nemocí. 10. 11., 9.30–12.30, penzion Austria

VŮNĚ PROVENCE (nadvstavový seminář) – Obsah semináře levandule a lavandin "modré zlato Provence" (pěstování, sběr, použití) hydrooláty – květové vody z levandule a verbeny. 17.11., 10.00 až 14.00, penzion Austria

VŮNĚ A DVENTU A VÁNOC (nadvstavový seminář) – Magické období adventu a vánoc je nejen spjaté s různými rituály, ale i s neopakovatelnými vůněmi, které přicházejí jen jednou do roka. 24. 11., 10.00–13. 30, penzion Austria,

PŘIHLÁŠKY A PRODEJ VSTUPENEK Mgr. Pavla Kurková, tel. 603 520 697, e-mail: pavla.kurkova@bylinarstvi-kore-narstvi.cz nebo přímo v Bylinářství u sv. Jana, Pernštýnská 7, Pardubice

ARCHITEKTURA V SOULADU S PŘÍRODOU

Celostní pohled na obytný prostor

3.10. – Víceúrovňové vlastnosti krajiny a člověka. Soulád staveb a prostředí.

10.10. – Krása rozměrů v architektuře. Význam záměru pro tvorbu.

24.10. – Jak vybírat vhodný pozemek. Síla místa a životní energie v krajině.

31.10. – Ekologické stavby, celostní architektura, šetrnost k životnímu prostředí.

Přednášky ing arch. Oldřicha Hozmanna se konají vždy **ve středu od 19 do 20.30 hodin**. Cena vstupenky: 35 Kč. Místo konání a pořadatel: **Městská knihovna v Praze**, Mariánské náměstí 1, Praha 1. Informace Městské knihovny: <http://lu.mlp.cz/>

3.11. – Celodenní seminář shrnující témata čtyř přednášek na téma: ARCHITEKTURA V SOULADU S PŘÍRODOU se uskuteční v Městské knihovně v Praze v sobotu 3. 11. od 9 do 18 hodin. Od 16 do 18 hodin bude v rámci semináře zařazena vycházka na pražská místa, která mají vztah k tématům přednášky.

Mezinárodní workshop Toma Rijvena

Zpracování hliněných materiálů

12.–30. listopadu v Hradčanech u Brna ve Slunečné ulici v rozestavěném slaměném domě, hliněná podlaha, úprava hlíny pro 15cm vrstvu a vnější omítku. Práce povede T. Rijven (Hol.), přední odborník v oblasti zpracování hliněných materiálů. Má za sebou již 50 domů po celé Evropě. Určeno pro profesionály i laiky.

Info: www.rigi.cz, tel.: 603 110 366